

EL HADZS OMAR ISZLÁM VALLÁSI VEZETŐ ÉS BIRODALOMALAPÍTÓ A NYUGAT-AFRIKAI DZSIHÁD (1840–1864) EPOSZOKBAN ÉS A TÖRTÉNELEMBEN

DOI 10.35402/kek.2025.3.3

Absztrakt

A tukulor El Hadzs Omar meghirdette dzsihád – több éves mekkai zarándoklatát követően – valószínűleg feldúlta Nyugat-Afrika négy soknemzetiségű országát. A vallási mozgalom és a birodalomalapítási törekvések több mint két évtizednyi folyamatos válságot eredményeztek a világnak ebben a széles sarkában. Tanulságait évtizedek óta igyekszik számba venni a nemzetközi tudomány. A tanulmány a legfrissebb eredmények tükrében vizsgálja az eseménysort: vallási megosztottság, erőszakos térítés, hatalmi törekvések és az iszlám fanatizmus, illetve a szóbeli források, eposzok tükrében.

Kulcsszavak: afrikai hőseposz, iszlám Nyugat-Afrikában, El Hadzs Omar, afrikai dzsihád, tukulor állam

El Hadj Omar, Islamic religious leader and empire founder in the West African Jihad (1840–1864) epics and in history

Abstract

The jihad proclaimed by the tukulor El Hadj Omar – after several years of pilgrimage to Mecca – really upset the four multi-ethnic countries of West Africa. Religious movement and empire-building efforts have resulted in more than two decades of continuous crisis in this wide corner of the world. International science has been trying to take his lessons into account for decades. This paper examines the series of events in the light of the latest results: religious division, violent conversion, power aspirations and Islamic fanaticism, as well as in the light of oral sources and epics.

Keywords: African heroic epic, Islam in West Africa, El Hadj Omar, African Jihad, Tukulor State

Hogy a háború, a háborúval teljes időszak rendkívüli helyzetet, válságot (válságos helyzetet) teremt minden nép életében, ez aligha kérdéses. S ez mind a támadó, mind a védekező félre érvényes. Mi több, ha a világtörténelmet végigpásztázzuk, a permanens

háború jelenségével is szembe találkozhatunk. Gondoljunk akár csak a harmincéves háború jelenségtömegére. De gondolhatunk a rómaiak vég nélküli, bár eredménytelen viaskodására is a parthusokkal, amely persze a rómaiaktól csak a légiónok felállítását igényelte, igazi válság csak a hadszínterek (ütközőpontok) vidékein alakult ki. Ami persze a római birodalmat illeti, pusztán csak a Julius Caesar meggyilkolását követő évek háborús válságát (vagy az esemény után évekkel lezajlott tisztogató megtorlást, Octavianus, vagyis a későbbi Augustus császár és a triumvirátus a feljegyzések szerint mintegy 90 ezer ember halálát magával hozó római proskripcióját) is említhetnénk.

Ami Afrikát illeti, igen gazdag szóbeli és írott források állnak rendelkezésre Dél-Afrika régi életére vonatkozóan. S ebből az derül ki, amelyet a 18–19. századi útleírások, helyi beszámolók is visszaigazolnak, hogy a kontinens életét szinte folyamatos törzsi viaskodások, hódító vagy rabló-fosztogató háborúk dúlták fel (érdemes itt megjegyeznünk, hogy az éppen Dél-Afrikára való utalásunk forrása – más területekre és szakirodalmi háttérre is hivatkozhatunk volna – az a nagy mennyiségű dokumentum és publikációtömeg, amely az elmúlt 150 évben keletkezett vagy éppen került fel az internetre: elég itt pusztán George McCall Theal monumentális munkásságát említenünk, több mint két tucatnyi történelmi monográfiáját, amelyek a második évezred közepéig mennek vissza, vagy például az ugyancsak általa összeállított archivális levéltári sorozatokat: *Records of South-Eastern Africa* nagyszámú vagy a *Records of Cape Colony* több mint 30 kötetét). Egyes feltételezések szerint ugyanis éppen a déli Afrikában a 17–19. századi törzsi összeütközéseknek, területszerző és hatalmi célú, csatáktól csatákig vezető küzdelmeknek (lásd akár a zulu Napolen, Shaka király véres kegyetlenségeivel telt és a *mfecane* – zűzés, szétszórás, kényszeroszlatás, kényszerszármazás – sokjelentésű kifejezéssel megjelölt, bár végül is nemzetalapító hódító háborúit) mintegy 20 millió halottja volt.

Közelebb lépve viszont most Nyugat-Afrikához, érdemes pillantást vetnünk Mungo Park

beszámolójára (1799, magyarul: 1816), amely Nyugat-Afrikába, a kontinens belsejébe való első európai behatolás eseményeit tárja fel, s amely több törzsi háború, illetve az állandó nyugtalanságot eredményező rablások-fosztogatások hiteles rajzát állítja elénk.

Ebben az örökös nyugtalanságban élő, rablásokkal, rabszolgaszedésekkel, falvak, városok totális elpusztításával teljes földrész életének további váltságshelyzeteit teremtették meg azok a háborúk, amelyek esetében az előbbiek mellé még az erőszakos hittérítés, az iszlám dzsihád is felsorakozott.

Szombathy Zoltán frissen megjelent könyvében az afrikai hittérítő célzatú, de gyakran hatalomszerzésbe átforduló dzsihádok sorát ismerteti (Szombathy 2021, 217–226. old.), illetve mutat be kapcsolódó jelenségeket (Muszlim teokráciák, 261–263. old., Gyarmatosítás: muszlim és keresztény hódítók, 263–270. old.) A 11. századtól számba vett *szent háborúk* közül kimagaslik a nigériai fulani (valójában a fulanik által felszabadított és az ún. *rimaibe* rabszolgareteg köréből származó), utóbb vallástudóssá emelkedett Usuman Dan Fodio 1804-ben indított fegyveres mozgalma, amely végül a szokotói teokratikus állam létrehozásához vezetett. Illetve a Mekkában, majd a szokotói emirátusban tanult El Hadzs Omar Tall (1794–1864) 1840 körül indított dzsihádja, amely pedig a rövid életű Tukulor Állam létrehozásába torkollott. Omar sejk halála (1864) után azt még két helyen, Massinában unokaöccse, Tidiani Tall (róla eposz is született), míg Szeguban fia, Ahmadu Tall folyamatosan szűkülő területeken próbálta éltetni, mondhatni idővel az Állam romjain még jó ideig igyekeztek ápolni az omari hagyományokat, mígnem a franciák teljesen elfoglalták 1890-re az egykori tukulor állam teljes kiterjedését.

Amint a világ bármely részén vívott *régi* háborúk céljait, így az afrikai küzdelmeket illetően is a következő válságot előidéző motívumokról beszélhetünk: létbizonytalanság, életveszély, fosztogatások-rablások, gyilkosságok, hadseregek vonulása, a katonák többnyire erőszakos úton (rekvirálások formájában) megvalósított élelemszerzése, változó kimenetelű ütközetek, népirtások, falu- és városrombolások, következményként pedig lakóhelyelhagyások, menekülések, elrejtőzések, tömegek éhhalála táplálék és víz híján stb.

Felsorolásunk szinte minden mozzanata megtalálható az általunk bemutatni szándékozott és legutóbb említett erőszakos fegyveres hittérítés, Omar sejk és mozgalma jó két évtizedre terjedő

tevékenységének esetében. Mindemellett persze a fennmaradt egyedüli *benszületett* írásos és a többi szóbeli források zöme egyképpen szentként magasztalják. S itt ellent kell mondanunk Szombathynak, aki azt írja, hogy

„A *Tidzsánijja* szűfirend híveként kulcsszerepe volt a rend elterjesztésében, ugyanakkor rendkívül ellenséges volt a fő rivális *Kádirijja* (mellesleg *Usuman Dan Fodio és Szokoto-i utóda, Mohamaddu Bello, Omar sejk apósa rendje* – B.Sz.) iránt. Emlékezete éppen ezért igen ellentmondásos a térség népeinél...” (Szombathy 2021:225).

Tény, hogy Omar sejk a hagyományok szerint eredetileg azt hangoztatta, hogy nem a franciákkal, hanem a pogányokkal (vagyis a természeti vallások híveivel) kell leszámolni, miközben ma már az iszlám hittérítés mellett a franciákkal szembeni ellenállását tartják legfőbb érdemének, amelyre egyébként csak küzdelmei utolsó éveiben került sor. Mindemellett valójában különféle líriko-epikai énekekben, így például a sejkre vonatkozó szövegeket antológiává formáló szerző, Téné Youssouf Gueye (1980) által „verses prédikációknak” nevezett alkotásokban, azaz verseknek, daloknak és énekeknek a halmazában, illetve azokban az epikai szövegekben, amelyeket a későbbiekben elemezni szándékozunk, és amelyeket mind a mai napig őriznek emlékezetükben a griot-k (énekmondók): a sejk a moszlim hittérítés és a francia gyarmatosítás elleni harc hőseként lép elénk legalább hat-hét nép (a szenegáli, guineai és malibeli fulanik, tukulorok, wolofok, szoninkék, szongáj-zarmák, bambarák, mandingok stb.) köréből, méghozzá afrikai környezete, e népek tiszteletétől körülvéve. (Más kérdés, hogy hittérítései céljának – Szombathynak ebben is ellent kell mondanunk – a bambarák mellett kevésbé a máig zömében animista dogon, mint inkább a sokkal népesebb manding vagy másként malinke nép számított.)

De elsőként talán tekintsük át dióhéjban a sejk életútját és harcainak sorát.

[Mielőtt tehát az eposzi szövegek világából igyekszünk feltárni az omari dzsihád tényeit, a későbbiek megértése céljából szükségesnek látszik El Hadzs Omar Tall életének részletesebb bemutatása:

A nevét igen sokféle alakban említő különféle források mellett hivatalos megnevezése: Hadzsi Oumarûl Foutiyou Tall (arab megnevezéssel: Umar ibn Sa'îd al-Futi Tal (kb. 1794–1864), tukulor

muszlim tudós, marabu és katonai vezető, hadvezér, aki megalapította a rövid életű Tukulor Birodalmat, amely a mai Szenegál, Guinea, Mauritánia és Mali területeinek nagy részét ölelte fel.

Omar Tall tehát 1794 körül született Halwarban, Futa Toro egy tukulor imámatusában (megjegyzendő, hogy a mára mintegy egymillió tukulor, más-ként haalpular etnikum lényegében a fulaniak egy elkülönült, de nyelvben közel azonos csoportja). A misztikusként és csodatevőként is emlegetett muszlim hittérítő hadvezért a tidzsaniija testvériség neves tudósai nevelték. Harminc éves elmúlt már, amikor 1826-ban (vagy talán egy-két évvel később) mekkai zarándokútra indult, ahol tökéletesítette tudását, és máris hírnévre tett szert. 1830-ban indult vissza Afrikába, miután maga Tidjani övezte fel a *Fekete Afrika kalifája* címmel.

1831 és 1836 között Szokotóban telepedett le, és több feleséget is vett magához. Legidősebb fia később segítője lett, és utóbb ráruházta Szegu város, illetve a bambarák fennhatóságát. 1836-ban Omar Tall Futa Dzsallon imámatusába, majd 1840-ben Dinguiraye-be költözött, a mai Guinea területére, ahol megkezdte dzsihádjának előkészületeit. Itt híveit mintegy 50 000 fős, francia fegyverekkel és nyugati tanácsadókkal felszerelt hivatásos hadsereggé szervezte. 1852-ben pedig már elég erősnek érezvén magát, meghirdette a dzsihádot a pogányok, a bukott muszlimok, az európai betolakodók, valamint az Omar szerint pogányságba visszaeső, jóllehet muszlim, Futa Toro-i és Futa Dzsallon-i uralkodók ellen.

Omar Tall transzcendentális tekintélyű személynek vallotta magát. Egyes szerzők szerint tagadta a *madhhab* (különböző szunnita vallásjogi iskolák) előírásainak betartása fontosságát, és előnyben részesítette az *ijtihád*ot (valamely muszlim jogtudós saját jogértelmezését), vagyis a személyes vallási ítéletet. Azt tanította, hogy a hívőnek egy szufi sejk útmutatásait kell követnie, aki közvetlen személyes ismerettel rendelkezik az isteni igazságról. Annak ellenére, hogy Omar Tall soha nem vette fel sem a *mujaddid*, sem a *mahdi* címet, követői annak tekintették. Ő lett a vallási újjászületés és a pogányok meghódításának, a *torodbe* (fulani etnikai csoport) eszménye.

A dzsihád Futa Toro meghódításával kezdődött, és 1862-re birodalmába Timbuktu, Macina, Hamdullahi (vagy Hamdallaye) és Szegu tartozott bele. Indulásképpen 1848-ban Omar Tall francia fegyverekkel felszerelt tukulor hadserege több szomszédos, pogány, (mande népcsoportba tartozó)

manding (vagy malinke) régiót szállt meg, és azonnali sikert aratott. Omar Tall behatolt a mai Kayes régióba Maliban, meghódított számos várost, és egy *tatát* (erődítményt) építtetett Kayes városa közelében.

1857 áprilisában Omar Tall hadat üzent az ugyancsak mande csoportba tartozó népet magába foglaló Khassonké királyságnak. Eközben összeütközésbe került a franciákkal, akik a Szenegál folyó mentén próbálták megteremteni kereskedelmi fölényüket. Omar Tall ostrom alá vette a francia gyarmati hadsereget a Medina erődnél. Az ostrom ugyanazon év július 18-án kudarcot vallott, amikor Louis Faidherbe, Szenegál francia kormányzója megérkezett a segédcsoportokkal. 1860-ban Omar Tall szerződést kötött a franciákkal, amely elismerte az ő és követői befolyási körzetét Futa Toróban (Szenegálban), és amely számukra biztosította Kaarta és Szegu bambara államokat is.

Miután nem sikerült legyőznie a franciákat, Omar Tall sorozatos támadásokat indított Kaarta és Ségou (Szege) bambara királyságok ellen. Kaarta fővárosa, a száheli Nioro gyorsan Omar Tall dzsihadistái kezébe került, majd Szegu követte 1861. március 10-én. Amikor Szegu elesett, királyuk, Ali Diara (Bina Ali) Hamdullahiba menekült és magával vitte a királyi család hagyományos bálványait.

Míg Omar Tall eddigi háborúi az animista bambara vagy a keresztény franciák ellen irányultak, most a régió kisebb iszlám államai felé fordult. Fiát, Ahmadu Tallt Szegu imámjává tette, maga Omar Tall pedig lemasírozott a Nigeren, a Macina Birodalom (a mai Mali területén) Hamdullahi imámatusa felé. Több mint 70 000-en haltak meg a következő három csatában. A legdöntőbb Cayawelben volt, ahol III. Amadu, Macina királya megsebesült. Dzsenné gyorsan elesett, amit Hamdullahi végső bukása és megsemmisítése követett 1862 májusában. (Számos forrás azt állítja, hogy III. Amadut Omar sejk saját kezűleg fejezte le.)

1862-ben aztán, új terület után kutatva, Omar Tall és követői megszállták a Macina Birodalmat, amelynek fővárosa Hamdullahi volt. Ahmad al-Bakkai al-Kunti, a Kádíríjja szufi rend tagja a helyi államok koalíciójának élére állt, hogy ellenállhassanak ennek az invázióknak, amelyet Ahmad a muszlimok elleni jogtalan háborújának minősített. A koalícióban többek között Macina és Timbuktu is részt vett.

Omar Tall 1862. május 15-én azonban elfogta Hamdullahit. Most már az egész Közép-Nigert

irányítva Timbuktu ellen indult, de 1863-ban a tuaregek, mórok és fulanik egyesített hadereje viszszaverte őt. 1863 során a koalíció számos vereséget mért Omar Tall seregére, és végül megölte Tall tábornokait, Alfa Umart, Thierno Baylát és Alfa Uthmant. Eközben Macina területén lázadás tört ki a kivégzett III. Amadu, Macina uralkodójának unokatestvérével. A lázadás leverése során 1863 tavaszán Omar Tall újra elfoglalta Hamdullahi városát, de júniusban Balobo (másként Ba Lobbo), Fulasz és Kountas egyesített hadereje megostromolta az Omar Tall serege védte várost. Balobo követői 1864 februárjában elfoglalták Hamdullahit. Omar Tall elmenekült, és sikerült eljutnia egy barlangba a napjainkban zömében dogonok lakta Bandiagara sziklaszirtek lejtőjén, ahol a lőporraktár felrobbanása következtében 1864. február 14-én meghalt.

Omar Tall unokaöccse, Tidiani Tall követte őt a tukolor uralkodói székben, bár fia, Ahmadu Tall, aki Szeguban tevékenykedett, ugyancsak sokat tett a birodalom érintetlenségének megőrzéséért. Ennek ellenére a franciák továbbhaladtak, végül 1890-ben behatoltak Szeguba. Omar Tall dzsihád útján teremtett (folyamatosan változó területekre kiterjedő) teokratikus állama pedig teljesen beépült a növekvő nyugat-afrikai francia birodalomba.]

Ez az életrajz már önmagában is igazolja azt, hogy a négy országnyi területen nem volt, nem lehetett nyugalom. Az eposzok közül különösen a Mohamaddou Aliou Tyam 1200 sorpáros, írott *qacida*jából (1935) derül ki, hogy a sejk folyamatosan mozgásban volt hadseregével vagy különféle seregtestekkel együtt. És persze – ez Tyam hozsánázó szövegéből csak itt-ott érhető tetten – a sejk kegyetlenül megsemmisítette azokat a településeket lakosaikkal együtt, amelyekben nem volt hajlandóság az iszlámra való áttérésre.

Elsőként az iszlám eposzok kutatásának egyik élen járó tudósa, Samba Dieng által gyűjtött szövegből (Kesteloot – Dieng 1997) vesszük elemzéseinkhez az idézeteket. Mégpedig az egyik olyan epizódból, amelyik a mozgalom korai szakaszát idézi fel, az első összeütközést a bambarákkal, és amelyik a dzsihád meghirdetését is felemlíti.

Az általunk *Omar sejk és Tamba Bukari küzdelme* címmel megjelölt epizódban Omar sejk le akar telepedni egy bambara területen, de a terület főnöke, Tamba Bukari ezért adót követel tőle. Előbb-utóbb a sejk ezt megtagadja, és elcsábítja Bukari griot-ját (énekmondóját) is. A bambarák főnöke erre bosszút forral. Éjnek idején váratlanul megtámadja

a sejk által kialakított települést (Dinguiraye), amely később történelmileg is igazolhatóan a sejk egyik *fellegvárává* vált. A küzdelem első mozzanatának leírása már világosan mutatja a sejk *vallási hitbuzgalomba rejtett harcias* karakterét:

Tamba Bukari azt mondta: „(Mostantól) nem hagyom békén.”

Tanítványai a portugál vagy angol (gyarmatokról) elindultak

fegyvert vásárolni.

Tambanak az alattvalói is (a portugál gyarmatokról) elindultak

fegyvert vásárolni.

A bozótosban összetalálkoztak, ott verekedtek meg.

Omar sejk emberei megöltek egy bambarát.

A fulani, aki ölt, Ndoni Szamba Naléwi volt.

Mikor visszatért, Omar sejk megkérdezte Ndonit – Miért ölted meg a szóban forgó férfit?

Azt mondta: „Mester, amikor találkoztunk, megütött, megsértett, nem reagáltam.

Újra csak pofon vágott, nem válaszoltam.”

Azt mondta: „Meglökött, nem válaszoltam.”

Azt mondta: „Ekkor belém rúgott, én meg rálöttem.”

(A megvetés legsúlyosabb gesztusa: a rabszolga vagy a kutya megrúgása)

Omar sejk ekkor azt mondta neki: „Add oda a fegyveredet.”

Odaadta neki a puskát, amellyel megölte a férfit.

És ő maga áldott kezével puskaport vett a kezébe, megtöltötte a fegyverét, és átnyújtotta neki.

A konfliktus kezdetét természetesen az iszlám-hívó adatközlő nem a sejkhez, hanem Bukari személyéhez köti:

Tamba Bukari azt mondta bambara nyelven:

„Az én hazámban élsz, mondtam, hogy fizess adót nekem,

azt mondtad, hogy nem fizetsz.

Mondtam, hogy menj el, azt mondtad, hogy nem mész el.

Elragadtad tőlem az énekmondómat (*griot*-mat).

(*Mintha ez nem lenne elég*), megölted egy alattvalómat!”

Embereket küldött Omar sejkhez: „Megöllek!

Megölöm a lovaiddat, megölöm az asszonyaidat,

megölöm a gyerekeidet.

Még a könyveidet is elégetem.”

El Hadzs Omar nagyon nagy dühbe gurult azon az éjszakán.

Az éjszakát az Isten Küldöttéhez, a Prófétahoz könnyörögve töltötte.

A moszlim szellemek királyát abban az időben,
(*vagyis dzsinnekről van szó*)

Chamhároussnak hívták.

Chamhárouss éjjel jött el hozzá.

Az adatközlő megfesti a sejk reagálását is a pogány bambara, Bukari fenyegetésére.

– Aki ő, ez a Tamba Bukari,
nem más, mint egy átkozott, ez a teljesen pogány azt mondja, megöl engem, megöli a feleségeimet, megöli a lovaimat, és még a könyveimet is elégeti.” Azt válaszolta (*a dzsinn*): „Hazudott, Istenemre, hazudott.

Nem teheti meg, én és az összes muszlim dzsinn, melletted leszünk a Hamdullahi nevű helyig.”

Omar sejk hallgatott rá, tudta, hogy a csata ki fog törni

Tamba Bukari és közötté.

Szükséges értelmezni itt egy fontos helyszínt említését: a három egymást követő Amadu dinasztíja által uralt Hamdullahi (vagy Hamdillahi vagy Hamdulaye) nem más, mint a macinai/massinai teokratikus iszlám állam fővárosa (a mai Mali területén), amelyet a sejk majd csak 1862-ben foglal el, immár birodalomalapítói szándékai szerint. Mindemellett ezután következik a küzdelem (a méreteit tekintve még csak kisebb méretű csata) leírása, amelynek a végén azonban már világosan kifejezésre jut az összeütközés fő motívuma, az iszlám hittérítés szándéka:

Tamba Bukari meglepte a Futa Toro-ikat

Serege éjjel jött (Dinguiraye-be).

Abban az időben mindenki aludt,

kivéve egyet a sajátjuk közül.

Ez utóbbit Bakarynak hívták, a neve Barry volt.

Egyedül ő nem aludt.

Azt mondta, valami, ami úgy nézett ki, mint a denevérek

elhaladt az éjszaka közepén, és a földre esett.

Bakary azt mondta: „Ez a tény elképesztő.

Mi mozgatja a denevéreket éjszaka?”

Aztán meglátott egy férfit, aki felmászott a falra, és be akart surranni a házba.

Követ kötöztek egy kötélhez.

(*Hogy segítsenek valakinek leereszkedni a fal tetejéről, egy zsinór végére rögzített kőbe kapaszkodva*)

Jól tudta, hogy a kötél egy embert szállít.

Az alvók felébredtek, megverekedtek egymás között.

Megöltek negyven bambarát (*Tamba alattvalóit*).

Tíz halott volt az ő oldalukon.

Másnap reggel a tukulorok ujjongtak

Azt mondták: „Még ha így történt is, mi vagyunk a győztesek,

Nekünk csak tíz halottunk van, nekik negyven,

Boldogok vagyunk.”

Omar Futából nem szólt semmit.

A tukulorok szerették volna, ha azt mondja nekik, menjenek bosszút állni,

de Omar sejk nem szólt semmit.

Amikor a nap a zeniten járt, elhagyták a házat, imádkoztak.

Az ima után ő, Omar sejk csak hallgatott.

Majd azt mondta: „Istenem, tanúm vagy, megsértettek engem.

Csak én akarhatok türelmes lenni és elviselni a kárt?

Azt akarom, hogy adj nekem erőt és (kitartást),

és hatalmat és segítséget,

hogy megküzdhessek a gonosz pogányokkal,

és muszlimokká váljanak.”

(Az idézeteket lásd: Kesteloot – Dieng 1997:360–369)

Említettük, hogy M. A. Tyam nem eposzt, hanem qacida-t, vagyis arab mintára, de Futa Toro-i halpulár nyelven (keverve bele persze Futa Dzsallon-i és massinai szavakat is) dicsérő éneket alkotott, amelyben azonban a dicsérő-hozsannázó fordulatok közepette egy elbeszélő költemény, vagyis eposz bontakozik ki. A mű szerzőjének személye és életútja, illetve művének keletkezése egészen különleges. Amint a mű ajami (ejtsd: adzsami, halpulárra adaptált arab) írásból latin betűre átírója és francia nyelvre fordítója, a kiváló tudós, Henri Gaden írja:

„Mohammadou Aliou hosszú időn át követte Omar sejket Alfa Oumar Ballával annak propagandaútja során, amikor is a sejk 1846-ban Futa Dzsallonban települt meg, majd Dyégunkóba ment, miután visszatért Mekkából, és Futa Toróba érkezett. Tehát korai tanítványának számított. Eredetileg laoi származású, a tartomány többi tagjához hasonlóan a Yirlábé hadtest tagja volt. Soha nem adott ki semmilyen parancsot. Hogy a qacidájában használt képet idézzük, soha nem volt több annak a seprűnek egy szálánál, amelyet Omar sejk tartott a kezében, és oly hatalmas lendülettel forgatott, amint látni fogjuk, tíz éven át Szenegáltól Nigerig az iszlámnak

ellenálló országokban. Minden hadjáratot végigjárt, Tambától, Dyalonkadougou-tól, a sejk első hódításának fővárosától Hamdallahiig, Macina fővárosáig, az utolsóig, áthaladva (*a bambara – B.Sz.*) Kaartán és Szegun” (Gaden 1935:V).

Tyam qacidájából – éppen a hozsannázó hangvétel következtében – kissé nehezebb a csaták és pusztítások igazi arculatát felfedni. Idézeteink zömében csak közvetetten vagy igen visszafogottan utalnak erre. Jellemző előadásmódjára az állandóan ismételt kifejezés (mondhatni, eposzi jelző) az általa oly nagyra becsült Omar sejkről: *a férfi, aki igazságtalanságot sosem követ el*.

Így a sejk korai megtelepedésének színhelye (Dinguiray) kapcsán szó esik Tyam szövegében egy bizonyos Yimbaról vagy másként Guimba Sakhoról, a Dyalonkadugu főnökségből, amelynek területén Dinguiray található. Ő az, aki előbb felhatalmazta a sejket, hogy éves adófizetés ellenében telepedjen le fennhatósága helyén. Utóbb aggódni kezdett az új falu mind fontosabbá válása és a marabu jelenléte következtében:

162. Ekkor Yimba dühre gerjedt, annyira fel-fújta magát, hogy majd szétrobbant, mivel a sejk a közelében telepedett meg, és ekkor eltaszította őt magától.

163. Ekkor Yimba fenyegetéseket és (még több) fenyegetést küldött a sejknek, annak a határozott embernek, aki soha nem gyengül meg.

164. Halk szavak és sok mindenféle áru ajándéka (a sejktől), de a bolond még pöffeszkedőbb lett azzal szemben, aki sosem követ el igazságtalanságot.

165. A sejk megegyezés céljából küldte mindent, hogy rejtélyessé legyen, miközben arra várt, hogy erőt vegyen, és arra várt, hogy megszerezze az eszközöket, és megtámadhassa azt, aki nem tér meg.

166. Ekkor Yimba azt gondolván, hogy mindennek felett áll, pöffeszkedni kezdett, megnőtt a büszkesége, a tudós sejk figyelmetlenségére számítva, akit semmi sem zavar.

167. Azon a napon, amikor Yimba beszélni hallott a sejkünkénél lévő fegyverekről, elküldte népét (azt mondta nekik), hogy a fegyverek gyorsan és késedelem nélkül hozzá is érkezzenek meg.

168. Bandyugu, Fareng névrokona, ő és Dyéli Mussa, és a labatai Mohammadu, jó szándékkal megajándékozott férfiak, akik sohase válnak gonoszokká.

169. A sejk tanácskozott Futa nagyaival és családtagjaival, hogy mit válaszoljon azok követneinek, akik nem járnak a keskeny úton. (Gaden 1935:29–30)

Ezután következik a további események és az ellenségeskedés hosszadalmas leírása. Azonban ugorjunk ezúttal ahhoz az epizódhhoz, amely minden eposzváltozatban hangot kap, és amelyről Szombathy oly pontos helyzetértékelést adott:

„A különböző szúfirendeket követő rivális dzsihádisták vezetői néha egymást is hitetlennek nyilvánították. Ezt tette például a mai Mali területén al-Hádzs Umar Tall, aki a *Tidzsánijja* szúfirend híveként hitetlennek tekintette Amadu Amadut, egy másik dzsihádisták vezetőt, mert utóbbi a rivális *Kádirijja* szúfirend követője volt. A *Kádirijja* rend hívei pedig őt bélyegezték eretneknek” (Szombathy 2021:219).

Tyam eposzáinak utolsó részében, amely egyébként rendkívül körülményes megfogalmazásba rejti a sejk halálának körülményeit, miközben felidézi éppen Amadu és követői pusztulását, szinte mintegy átok formulákat alkalmazva fog a leíráshoz:

1133. Hé! Macina népe, addig siránkoztok, amíg ki nem kiáltom, jaj nektek! Sírjatok hosszú könnyeket, amelyeknek nincs határa.

1134. Melyik irányba fordultok? Merre tartotok? Mi a reményetek? Megelőztétek ezekkel a rossz cselekedetekkel, amelyekből nem támad semmi jó.

1135. A másik világ boldogsága tilos számotokra, mivel törvénytelen dolgokat tettetek a nagy Pólus ellen, aki nem fog eltörpülni.

1136. Hé! jaj nektek ezen a világon és a következőn, a feltámadás napján, ahogy beléptek a tűzbe, és soha nem szálltok ki onnan.

1137. Ügyködtetek ezeken a nagyszerű műveken, amelyeknek nincs határa, a Pólus és a Közvetítő rovására, akikkel egyenlőt nem könnyű (találni).

1138. Amikor beléptetek Hamduba, az volt a helyénvaló, hogy megtérjete, elköteleztétek magatokat a hűség mellett, hogy megtegyétek Allah akaratát, az Élőét, aki nem hal meg.

1139. De nézzétek meg a tetteiteket vele szemben, Kassakéritől Déguembéréig nem álltatok meg.

1140. Megsemmisítettétek parancsolatait, véget vetettetek azoknak, akik elzártan éltek olyan házakban, ahonnan nem távozhattak.

1141. Hé! tudjátok meg, irigységetek és gyűlöletek olyan gonosz romlásba taszított benneteket, hogy nem fogtok megmenekülni.

1142. Megfosztottátok magatokat a parancsától, amit nem fogadtatok meg, gonosz cselekedeteitekkel az ellen, aki nem követ el igazságtalanságot.

1143. A fiaitokat megölték, feleségeiteket ágyasokká tették, némelyiküket eladták, munkára kötelezték, soha többé nem lesznek szabadok,

(...)

1145. Hé! tudjátok meg, semmilyen Sisséként tisztelt ember nem fogja visszaszerezni Macina uralmát ezen a világon (jó ideig), aminek nincs vége.

(Sissé: *III. Amadu eredeti családi keresztnéve, amelyet Gaden szerint marabu mesterétől örökölt*)

(Gaden 1935:199–201)

Egészen különös, némileg a parabolisztikus (példázatos) mesékre emlékeztető, jellegzetesen szóbeli történetbe ágyazza viszont a wolof anyanyelvű Birahim Caam, Samba Diop adatközlője (2000) Amadu Amadu pusztulásának történetét. Caam lényegében nem titkolja, hogy a sejk nagy ellenfele is az iszlám hit követője volt. Más kérdés, hogy letagadja, finomabban fogalmazva letompítja a valóságot, amikor eltekint attól, hogy valójában, ha igaz, a sejk bizony saját kezűleg ölte meg Macina ugyancsak neves vallástudós hírében álló uralkodóját, nem pedig egyik embere:

Aztán / Alfa Bayla maga Amadu után ment

Bayla üldözte Amadut / Üldözte őt / Üldözte őt / És üldözte őt

Utánalovagolt / Végül / Alfa Umar Cerno Bayla elfogta Amadut

Amadut elkapták a folyó partján

Miközben megpróbált átkelni a folyón

Kész volt rá, hogy vízre bocsásson egy fatörzscsónakot

Egy hatalmas fatörzscsónakot

Abban a pillanatban / Alfa Bayla lóháton odaérkezett

Azt mondta Amadunak: „Hé! Te! Hozd vissza a fatörzscsónakot!”

Amadu Amadu megkérdezte: / „Ki ez az ember?”

Alfa így válaszolt: „Ez én vagyok! Hozd vissza a fatörzscsónakot!”

Amadu Amadu utasította a révést, hogy forduljon vissza

A fatörzscsónak visszatért a partra

Amadu azt hitte, hogy az a férfi Umar, akivel beszélt

Amadu Amadu azt mondta: „Te biztosan Umar vagy, El Hadzs Umar!”

Alfa Bayla így válaszolt: „Nem, nem az vagyok!”

Umar Cerno Bayla vagyok”

Amadu azt mondta: „Te vagy az Alfa Bayla!

A férfi, akiről oly sokat hallottam!

Milyen csúnya vagy!”

Alfa azt mondta: „Nem vagyok híres fizikai megjelenésem ellenére.

Visszont igencsak ismert vagyok /tudásom és bölcsességem okán.

Végül pedig

Jól ismert vagyok a pogányok gyilkolása iránti szeretetemről

Hamarosan rá fogsz jönni, hogy a fizikai a szépség semmit se számít!”

Amadu így válaszolt: „Arra kérlek, hogy tegyél meg nekem

egy szívességet

Bayla megkérdezte: „Mi az?”

Amadu így folytatta: „Hadd imádkozzak el két rakát (*imát*)

Megölhatsz, amikor befejezem az imádkozást”

Bayla azt mondta: „Rendben!”

Amadu elvégezte a (rituális) mosakodást

Aztán azt mondta: „Allah Akbár” / És elimádkozott két rakát

Ezt követően / Nevetni kezdett / Nagyon nagyot nevetett

Ez tette Amadu Amadu / Alfa Umar Cerno Bayla azt mondta neki:

„Miért nevensz? / Arra készülök, hogy megöljenek, És aztán átküldjelek téged a túlvilágra.

Neked / azonban / Nincs jobb dolgod, minthogy nevedsz?

Lehet-e valaki, akit hamarosan meg kell ölni / nevéte után?”

Amadu így válaszolt:/ „Neked igazad van / azonban Isten válaszolt imáimra”

Bayla megkérdezte: „Mik azok az imák?”

Amadu így válaszolt: „Imádkoztam Istenhez

Ezen a napon, hogy szembesüljek Umarral. / Fényes nappal,

Amikor eljön az igazság pillanata

Amikor senki sem áll Umar és köztem, csak az Isten

Azt akarom, hogy Isten legyen az egyetlen döntőbíró

A tanú eme prófétája segítségével / Isten teljesítette kérésemet

Ő egyetért ezzel / Ez az oka annak, hogy nevetek”

E szavak hallatán / Alfa Bayla megijedt

Eltekintett attól, hogy megölje Amadu Amadut

Bayla elvezette Amadut El Hadzs Umarhoz

Amikor Umar meglátta a két férfit / Nagyon dühös lett

Majd így szólt: *Goleg wa gawara ko tégé*

lu tax réndi wu lo kó” (Miért nem ölted meg őt?)

Bayla így szólt Umarhoz: „Ne olyan gyorsan, Umar!

Amadu mondott valamit, ami nagy figyelmet érdemel”

Bayla szemtől szembe állította Amadut Umarral

Aztán Bayla előadta Amadu szavait Umarnak

Umar meghallgatta ezeket a szavakat

Majd így szólt Amaduhoz: „Te mondtad ezeket a szavakat?”

Alfa Umar Cerno Bayla az igazi valaki, aki elhozta
Amadut Umához
Akkor aztán
Umar így szólt Baylához: „Miért nem ölted meg őt,
/ amikor elfogtad
Ugyanígy én megölöm a nem-hívőket?”
Bayla így válaszolt: „Nem tehettem, mivel azt kérte,
hogy hadd imádkozzon el két rakát
Amikor befejezte a két raka elimádkozását / Nevet-
ni kezdett
Aztán azt mondta, hogy Istenhez imádkozott
hogy ő legyen a közvetítő kettőtök között
Hogy senki se álljon kettőtök közé, de Isten /
Rassulillah legyen a tanú
Végül azt mondta, hogy Isten válaszolt imáit
meghallgatva
Ez az oka annak, hogy tartózkodtam attól, hogy
megöljem
És jobbnak láttam, ha elhozom hozzád
Amikor meghallottam, hogy kimondta ezeket a
szavakat
meg voltam döbbenve”
Most! Halld meg, mit mondott Umar! / Azt mon-
dta: „Nos
A közvetítést, amelyet Amadu akart, hogy Istentől
/ érkezzon
Nem kell, hogy megtörténjen
Én magam Umar tudom rendezni a nézeteltérést
Amadu és közötttem
Mégpedig itt és most” Ezt követően
Umar így szólt Baylához: „Kérdezd meg tőle, hogy ha
ő a győztes és én a legyőzött / Ha ez így lenne
Hogyan rendelkezne felőlem?
Hadd mondja meg, hogy mit tett volna, hogy meg-
szabaduljon tőlem
És akkor te hasonlóképpen rendelkez rőla
ugyanúgy
Mindenesetre tehát / Az lesz az eredmény Amadu
és közötttem
Így fogom elrendezni itt és most / Hogy vagy /
Bayla
Hajlandó vagy tenni Ahmaduról? / Ha / A válasza
a kérdésemre az,
megölt volna / Ha ő lett volna a győztes / Hát ak-
kor, / Öld meg!
Ellenkezőleg / Ha megkímélt volna engem / Akkor
hadd menjen
Tudod, hogy igazat mondok”
Alfa Cerno Umar Bayla azt mondta Amadunak:
„Ha harci helyzetben lennél / az El Hadzs Umar
elleni harcban
Ha te lennél a győztes, abban a helyzetben

Hogyan rendelkeznél Umarról? / Amadu azt vála-
szolta: „Megölném”
Bayla azt mondta: „Akkor / Minden jó, ha a vége jó!
Magad voltál a saját bírád / Próbára tetted saját
magadat
És végül ítéletet hoztál magadról / Ha Isten ítélkez-
ne kettőtök felől
Ugyanezt az ítéletet hozta volna meg
Én Bayla vagyok tanúja az egész ügynek
Ugyanezt az ítéletet hozom, mint amit ti hoztatok
Így aztán / Istennek nem kell közvetítenie az
Umarért / Ő megteheti
Végül is / Istennek nem kell közvetítenie Umárnak,
hogy így tegyen
A bírói döntés a könnyű a halálért / ez az ítélet”
Amadut halálra ítélték
A holttestét egy Moptinak nevezett helyre
szállították
Tukulor nyelven / A Mopti jelentése: „Tartsd (őt)
itt”
Tukulor nyelven / Ha azt hallod: „Mopti temboro”
A mopti általában azt jelenti, hogy „megtartani”
Ez volt, ahol „tartották” Amadut
Umar nem akarta kiejteni azt a szót, hogy
„eltemetni”
Ezért mondta azt, hogy „megtartani” / Amadu
Amadut azon a helyen
El Hadzs Umar nem ölte meg Amadut / saját
kezelével.

Oumarou Watta a nagy maraburól és hadvezér-
ről szóló eposzoknak egy zarma változatát (1993)
rögzítette és adta közre. Ebben ugyancsak egy olyan
hőssel való viaskodás fogalmazódik meg, aki számos
szövegből ismeretes, és aki a fulani változatokban az
iszlám hit követőjeként a bambarák ellen harcol, a
zarma változatokban viszont a hittérítő Umar sejk
ellenfeleként bukkan fel (lásd Christiane Seydou
kötetét, 2010, valamint, Sandra Bornand-nal pár-
huzamosan megírt tanulmányukat, 2017). Más
kérdés, hogy a bambara és fulani változatokat is ki-
tűnően ismerő Djibo, azaz Djéliba Bagué, nigerbeli
griot eme változatában is az egyébként fulani Bube
(vagy Bubu) Ardo Galo lesz a vesztes fél. Városának,
népének és saját magának pusztulása az eddigieknél
erőteljesebben mutatja Omar sejk erőszakos hittér-
ítésének jellegét. Miután a sejket támogató dzsinn
megöli Bubu Ardo Galo varázserővel bíró énekesét
(*gesere-jét*), a hősi ellenfél harcba indul:

Gali Sagali Maabo már három napja meghalt
(*mabo: griot, geszere, históriás énekes*)

Azon a napon Bube Ardo Galo összegyűjtötte
seregét
És elindult Umaru felé
Alhadzs Umaru előjött
Amikor hadakozott
Volt egy rózsafüzére
Amikor egy gyöngyöt leejtett
Minden gyöngyszem ötven embert ejtett el
Az ellenség között, aki ellen harcolt
Az elesettek mind a helyszínen meghaltak
Az volt az igazság / Akik meghaltak, mind a pokol-
ba tartottak
Mint akik soha nem harcoltak a(z *igaz*) hitért
Minden harcosa vele volt / Megparancsolta, hogy
kövessék őt
Alhadzs Umaru rövid zubbonyt viselt / Volt botja /
Volt turbánja
Volt rózsafüzére / Elöl haladt az emberek tömegei előtt
Egyszerre lépve haladtak előre
Mintha egy halott embert akarnának eltemetni
Bube Ardo Galo és emberei előjöttek
Sértegetve, kiáltozva és sikoltozva
Valósággal megbolondultak
Mielőtt a csataterre érkeztek volna
Bube Ardo Galo elfordította a fejét
Nem látott többet, mint négy embert a követői
közül
Adamu összes fia holtan feküdt
Ez megijesztette őt
Visszafordult és menekülni akart
Akkor Alhadzs Umaru megparancsolta, hogy
kövessék
Száguldva követték őt / Berohant az apósa házába /
Hamdillayiban
Azt mondta neki az apósa / Bube Ardo Galo? / Azt
mondta: igen
Azt mondta,
Ma megfutottál és elmenekültél
Mivel itt vagy Hammadillayiban
Amit nem kaphattál meg, megmutatom neked
Ez a nemesség
Nemesség Isten nevében Nem a hírnöke nevében
Bube Ardo Gallo az mondta az apósának
Amadu Ahmadu!
Hiányzik az eszed
Ami miatt futottam, az az élet
Egy halott embert találhatsz már csak
Ismersz engem
Ismered a jellememet
Amadu Ahmadu azt mondta Bube Ardo Gallónak
Istennél nincs nagyobb / Bube Ardo Gallo azt
kérdezte

Van egy Isten itt, vagy úgy érted
Vagy az, amelyik az egész világot?
Azt mondta,
Csak egy isten van az egész világon
Azt mondta,
Akkor van Isten, aki téged sem véd meg
Engem sem
Ő Alhadzs Umarut védi
Mivel erősebb, mint mi ketten
Amikor egy tchafari rabságban van, igazat mond
(*tafari* = *tisztelt személy*)
Amadu Amadu Hammadillay azt mondta
Nem száguldhatott tovább, ahogy ezeket mondta
Nem tett ő semmit, nem volt neki semmije
Isten előtt
Ő egy szent, és ő is az egyik
Ott a bizalom megsemmisültni készült
A gyereket, akit Umaru gondjaira bízta
Alhadzsi Umaru nem akarta bosszantani
Írt egy levelet
Elküldte, hogy elmondják
Amikor rossz szag jut be valaki házába
Ki kell azt valakinek üznie
Gyerekek játszanak vele, beszennyezik az
idősebbeket
Eltépte azt a levelet
Elküldött valakit, hogy elmondják neki
Még akkor is, ha tűz tombol is Hammadillayiban
Tűzre kell veti azt (*a levelet*)
Mind a negyven betűjével!
Azon a napon eljött, és felépített egy házat
A városnak a szélein
Azon a napon Hammadillay városát teljes szélességében
A dzsinn körbe építette
Férfiak nem mehettek ki a városból
Férfiak nem léphettek be oda
Megették a kölest
Megették a kukoricát
Megették a lovakat
Az éhségben azok, akik felülkerekedtek másokon
Megették őket
Ott halt meg Bube Ardo Gallo
Az éhségben
Azon a napon eljött Alhadzs Umaru Gesere-je
És ott állt előtte (Umaru előtt)
Azt mondta neki
Futa Bandiagara! / Alhadzsi Umaru!
(Watta 1993:69–71)

Két sajátos mozzanatra kell a figyelmet felhívunk.
Jellegzetesen a szóbeliségre oly jellemző kontaminá-
ciónak tűnik, hogy Bubu Ardo Gallo apósa Djéliába

Bagué zarma változatában éppen a macinai iszlám teokratikus állam fejedelme, egyúttal jeles vallástudós, a sejjkel ellentétbe került szűfrend tagja. Vagyis egy olyan iszlámhitű személy, akit Omar sejk eretneknek ítél. Maga a vesztes hős is lényegében iszlám hitűnek számít, de ő is ellensége a sejjnek. Az idézet legsajátosabb utalása viszont utolsó két sora, amelyben a griot mintha megjósolná a sejk halálának színhelyét.

Utolsó példánk egy sajátos műfajelméleti újdonságot is magában foglal. Már amennyiben Afrikában a hosszú, több ezer soros verses epikai alkotások mellett ismertese a jóval rövidebb hős-epikai karakterű elbeszélések, amelyeket jobb híján talán hősénekeknek nevezhetünk (a nigériai igbo Chukwuma Azuonye ilyen szövegek tucatjait adta közre doktori disszertációjában és egy kiadatlan, stencilezett szöveggyűjteményében). Létezik tehát Omar sejk történetéről egy korai lejegyzés, mégpedig R. P. Joseph Brun egy gyűjtői közleményében (*Anthropos* 1919–1920). Ebből idézünk itt most, amely Omar sejk működésének néhány epizódját felidéző qacida (dicsérő ének, a gyűjtő *Louanges de Cheikh Omar* címmel illeti), de amely azonban néhány szokásos dicsérő formulát követően inkább afféle rövid történeti éneknek minősül, mivel e költemény szerzője, Lamin Mabo – a Fouta Dzsallon-i, pontosabban a guineai Bogéból – eme szóbeli alkotását El Hadzs Omar Futában (Futa Toro), vagyis felső Szenegálban és a bambara Kaartában megesett tetteinek szentelte.

14. Oh Istenem, Oh Uram, Oh Istenem!
Segíts nekünk, hogy bevehessük Konyakarit,
Hogy szétzúzhassuk Belalt,
Az, aki várja a Sejk (*Cheko*) érkezését,
Nem utasíthatja vissza a vendéget.

15. A falut felgyújtotta, és folytatja útját,
Rohanvást felkapaszkodott a nagy
Gidiuma Hegyre, Moriba vidékén.
Ami a szoninkéket illeti, nem szenvedett el tőlük
semmi rosszat.

16. Alfa Omár buzdította őket,
Azt mondta: Hívek, figyeljete,
Kövessétek a ti főnökötöket,
Ha Futába tart, menjünk mi is,
Ha Bunduba tart, menjünk mi is,
Ha Mekkába tart, menjünk mi is
Amikor jár vagy amikor megpihen
Isten megóvja a szerencsétlenségtől és a pokol
tűzétől.

17. Ezen a napok, a Sejk (*Cheko*) betört Yélimané-ba,
Ezen a napon, halld, ő nem volt ott.
A worgók, a genarák, a bosoyák
Együtt érkeztek, hogy tüzet csináljanak (*harcba
kezdjenek*).
Toro egy emberként felkelt.
Senki sem hátrált meg.

18. Amikor a lawok és az irlabék megérkeztek,
Akkor Isten áldását adta,
Lerombolták a falakat, kiemelték az ajtókat,
Erődítményeket emeltek,
Elhelyezték ott Ahmed Sejk követőit.
A Tidjani hatalmas a jótettekben.

19. Diawara és Belal falvak vidékén
A győzelem nehezen született meg az idő tájt,
Sok volt a halott az idő tájt,
De a balszerencse üldözte a bambarákat is
Egészen a mamadibeli nagy nyoro faluig.

20. Massassi asszony éppen azt mondja:
Nagy por volt azokban a napokban,
Por volt bőven, az mind ott maradt,
De a lövedékek hiányzanak. Tele van kövekkel
Tele van csicseri borsóval,
Tele van a nők gyöngyeivel,
Tele van az ő díszítményeikkel.

21. Alfa Omar győzött Kolominában
Azt mondta: Hívek, figyeljete!
Hagyjátok a közös zsákmányt.
Ha a gazdagság szeretete az, ami bennetek lakozik
A harcok során a halálban kapod meg
Az adómentes nagy gazdagságot.

22. Ha az asszonyok szeretete az, ami bennetek lakozik,
A harcok során a halálban nyersz el majd
nagyszerű és jeles asszonyokat
Olyan asszonyokat, akik nem vágnak visszatérni
apjukhoz.

23. Mindaz pedig, amit Mamadu Désété tett
Diongi-Diongi-ban, vagyis azt
Omar Sejk megbosszulta Kolominában,
Galadyo Désété fiát elfogták,
Leláncolták, és vasra verték,
Végighúzták, és egy gödörbe dobták.

24. Alfa Omar akkor magához vette a szót.
Azt mondta: Sejk Omar, visszatérünk a mi
országunkba.

Ahol van halunk, sónk, tejünk és húsunk.
És mi van Taudeniban vagy a bambaráknál,
Ha nem kecskebőr, tubák, sóska,
Rossz szokások és gonoszság bőségben?
(Brun 1919–1920:213–214)

A gyűjtő jegyzetei alapján említjük, hogy
– Alfa Omar: olyan marabu (*mohamedán szent*),
aki El Hadzs Omar kíséretéhez tartozott (*egyébként
tábornoka lett a későbbiekben* – B.Sz.),

– worgo, genara, bosoya: a tukulor (tukulör) tör-
zsek megnevezései,

– masalanké: a massassi faj, a bambarák legneme-
sibb családja,

– míg a 20. rész értelmezése: a massassik kövekkel,
csicseriborsókkal, feleségeik gyöngyszemeivel töltötték
meg a puskájukat golyók híján.

E szövegnek ismét csak az a tanulsága, hogy az
erőszak és a pusztulás forrása a szent háborúban
megnyilvánuló iszlám fanatizmus, amelyet ezúttal egy
sajátos erkölcsi prédikáció szentesít, és amely közvetve
az iszlámhívők sokaságának szegénységére is fényt vet.
Ezúttal nemcsak az elfoglalt falvak meghódítása, elfog-
lalása fogalmazódik meg, hanem egy falu felgyújtása
is, másrészt a golyó nélkül csicseriborsó-lövedékekkel
védekező bambarák védtelensége is hangot kap – az
adatközlő Omar sejket dicsőítő hangütése ellenére. Ne
feledjük, a tukulorokat franciák fegyverezték fel a ko-
rábbi időkben.

Dolgozatunk zárásául Jan Assmann egy figyelem-
reméltó megállapítását kell itt felidézni. Ő mint
az ókori kultúrák kitűnő ismerője Mózes alakjához
köti az egyistenhit megszületését (Assmann 2003).
Jóllehet éppen egyiptológusként talán figyelmet szen-
telhetett volna e sajátos vallástörténeti jelenségnek
az óegyiptomi civilizációban való felbukkanására is,
már ami a későbbiekben a papság által a birodalom
emlékezetéből szinte teljesen kitörölt Ekhnaton fáraó
monoteisztikus vallás alakítására tett kísérletét illeti
(lásd: Aton, az egyetlen teremtő napisten). De most
számunkra Assmannak az a megállapítása fontos, mi-
szerint a vallások rivalizálása, a vallási ellentétek, össze-
ütközések akkor születnek meg, amikor a politeizmust
a monoteizmus váltja fel.

E megállapítás különösen igaz éppen az iszlám
vonatkozásában, amely minden bizonnyal a világ-
történelem legintoleránsabb egyistenhite. Szombathy
hangsúlyosan említi, hogy az iszlám térhódításának
gyökerében az is megtalálható, hogy a kereszténységet
az afrikaiak többek között mint az európai gyarmato-
sítók vallását utasítják vissza. Nem kétséges ennek a
megállapításnak az igazsága. De azért hadd említsük

meg, a Nyugat-Afrika belsejébe 1795–1797-ben első-
ként behatoló Mungo Park (utazó elődjét egyébként
meggyilkolták) mérhetetlen szenvedései keresztény
hite miatt a fanatikus mórok fogságában még nem a
gyarmatosítás iránti ellenszenvből fakadtak. Nem vé-
letlen tehát, hogy az eredendően hittérítés szándékával
dzsihádost meghirdető El Hadzs Omár Tall történelmi
megítélését, szerepvállalásának különös ellentmondá-
sosságát, aki utóbb teokratikus állam kiépítésébe fo-
gott, és élete utolsó éveiben iszlám hitűek államai ellen
fordult, éppen egy vélhetően észak- vagy nyugat-afri-
kai születésű szerző (egyébként egy USA-ban tanuló
diák), Tadjá (Tadzsa) Hall jellemzi a következőkben
igen tanulságos formában (a dolgozat bevezető össze-
foglalását idézzük):

„Al-Hajj Umar Tallnak, Nyugat-Afrika egyik leg-
jelentősebb történelmi vezetőjének az élete minden bi-
zonnyal sok találgatás tárgya volt (*és ma is az* – B.Sz.),
különösen a 19. század közepén a régióban általa
vezetett dzsihádmozgalmat illetően. Valójában ez a
Futanke, aki a 18. század végén született Halwarban,
a szenegáli Futa Toro Podor régiójában, különböző
szerzők tanulmányozása tárgyává vált. Mindegyik
más-más megközelítéssel írja le életét, elképzelését az
iszlámról és a régióval kapcsolatos céljait. Míg egyes
szerzők, például Madina Ly Tall (1991) és Emile
Ducoudray (1975) Al Hajj Umar Tallt a hit eszköze-
ként és hazájának az európai behatolás elleni védelme-
zőjeként mutatják be, mások, például Boubocar Barry
(1998) és Amadou Hampaté Bâ (1991) imperialis-
taként ábrázolják, aki megpróbálta rákényszeríteni a
bennszülött társadalmakat hagyományaik feladására
és hitének átvételére. Ezért összevetem és szembeál-
lítom élete elemzésének különböző megközelítéseit,
miközben figyelembe veszem saját álláspontomat, és
leszármazottai álláspontját is, akiknek ismereteit per-
sze a témát illetően kétségtelenül befolyásolta a ha-
gyományos folklór és a családi elfogultságok” (Hall
2006:73).

Amennyiben tehát Omar sejk dzsihádja évtizede-
inek történetét a válság fogalom tükrében kívánjuk
megvizsgálni, nem kétséges, hogy amint bármiféle há-
ború, a hittérítés céljából indított erőszakmozgalmak
is súlyos és gyakran évekig elhúzódó létbizonytalan-
ságot, vagyis permanens válságokat teremthetnek. A
nyugat-afrikai dzsihádok ráadásul eredeti szándékuk
ellenében gyakran más iszlám szűfrendek, testvérisé-
gek, vagyis szekták egymás közötti véres rivalizálásá-
ba torkolltak. Napjaink iszlám gyökerű mozgalmait
illetően igen tanulságos Szombathy egy megjegyzése:
„...a modern fundamentalista és dzsihádista moz-
galmak követői sokszor elképesztően műveletlenek a

hagyományos iszlám kultúrát és vallásjogot illetően. (Ami persze részben meg is magyarázza erőszakosságukat és gátlástalanságukat.)” (Szombathy 2021:218–219) Amihez csak annyit fűzhetünk hozzá, bárha az iszlám békés közösségei és rendjei kerekednének felül egyszer s mindenkorra. Nem is szólva arról, hogy egyes kutatók a posztkereszténység mintájára itt-ott már a posztiszlámot is emlegetik.

Megjegyzés: A fordítások minden esetben az eredeti nyelvű szövegeket kísérő angol vagy francia fordítás alapján készültek. Valamennyi magyarázat a tanulmány szerzőjének munkája.

Felhasznált irodalom

- Assmann, Jan 2003 *Mózes, az egyiptomi*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Azuonye, Chukwuma 1979 *The Narrative War Songs of the Ohafia Igbo: A Critical Analysis of Their Characteristic Features in Relation to Their Social Functions*. PhD Dissertation, University of London, London.
- Azuonye, Chukwuma 198? *Epic Poetry of Ohafia Igbo: From the Performances of Kaalu Igrigiri* (mimeograph). Manuscript. Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Nigeria, Nsukka (unpaginated, 454 p.) (Számos epikai szöveg: 100–300 sor terjedelemben, de nemcsak epikai szövegek.)
- Bâ, Amadou Hampaté 1991 *Amkoullel, l'enfant peul: Mémoires*. Actes Sud, Paris.
- Barry, Boubacar 1988 *La Sénégambie du XVe au XIXe siècle. Traite négrière, Islam et conquête coloniale*. L'Harmattan, Paris.
- Biernaczky Szilárd 1994 Usuman Dan Fodio. In *Világirodalmi Lexikon*, 16. kötet, U-Vidz, Akadémiai Kiadó, Budapest. 203–205.
- Biernaczky Szilárd m. s. *A hőseposz és az iszlám Nyugat-Afrikában (El Hadzs Omar, a 19. századi nagy afrikai dzsihad vezére mint eposzok és qacidák hőse)*. 54 old.
- Bornand, Sandra 2017 Boùbou Ardo Galo, une interprétation songhay-zarma. *Le Recueil Ouvert* [En ligne], mis à jour le: 11/10/2017, <http://ouvroir-litt-arts.univ-grenoble-alpes.fr/revues/projet-epopee/273-boubou-ardo-galo-une-interpretation-songhay-zarma>
- Brun, R. P. Joseph 1919–1920 Recueil de fables et chants en dialecte Hal Poular. *Anthropos*, Band XIV–XV:180–214. (A lefordított szöveg: XIII. Balifol Cheko Omar / Louanges de Cheikh Omar, 198–203. old.)
- Dieng, Samba 2018 *La geste d'El Hadzs Omar et l'islamization de l'épopée peul*. Karthala, Paris.
- Diop, Samba – Caam, Birahim 2000 *El Hadzs Umar Taal of Fuuta*. University of Wisconsin-Madison, Wisconsin, African Studies Program.
- Ducoudrey, Emile 1975 *El Hadzs Omar le Prophète armé*. Nouvelles Editions Africaines (N.E.A.), ABC (Afrique Biblio Club), Dakar – Abidjan.
- Gaden, Henri 1935 Introduction, In Tyam, Mohammadou Aliou: *La Vie d'El hadzs Omar. Qacida en Poular*, ed. par Henri Gaden, Institut d'Ethnologie, Paris, V–XXX.
- Gueye, Tène Youssouf 1980 *Aspects de la littérature pulaar en Afrique occidentale. Quelques visages du sud-mauritanien*. Imprimerie Nouvelle, Nouakchott, Mauritanie.
- Hall, Tadjia (Tadzsa) 2006 Al Hajj Umar Tall: The Biography of a Controversial Leader. *Ufahamu, A Journal of African Studies*, 32. 1–2:73–90.
- Ly-Tall, Madina 1991 *Un islam militant en Afrique de l'ouest au XIXe siècle*. IFAN Cheikh Anta Diop – ACCT, L'Harmattan, Dakar – Paris.
- Kesteloot, Lylian – Dieng, Bassirou 1997 *Les épopées d'Afrique Noire*. Préface de François Suard. Kartala – UNESCO, Paris. (lefordított epizód: 360–369. old.)
- Park, Mungo 1799 *Travels in the Interior Districts of Africa: Performed under the Direction and Patronage of the African Association, in the Years 1795, 1796, and 1797, with an Appendix*. Bulmer and Co., London.
- Park, Mungo 1816 Park utazása Afrika belső tartományai-ban. In Kiss János szerk. *Nevezetes utazások Tárháza – I. köt. Park utazása Afrikába' belső tartományai-ban, Bourbon', Frantzia, 's Javan' szigeteiről és Dahom-Országáról szölvő némely tudósításokkal együtt*. Nyomtatott Trattner Mihály betűivel s költségével, Pesten.
- Seydou, Christiane 2010 *L'épopée peule de Boùbou Ardo Galo. Héros et rebelle*. Karthala, Paris.
- Seydou, Christiane 2017 Boùbou Ardo Galo ou les vicissitudes d'un héros épique peul, *Le Recueil Ouvert* [En ligne], mis à jour le: 09/10/2017, <http://ouvroir-litt-arts.univ-grenoble-alpes.fr/revues/projet-epopee/271-boubou-ardo-galo-ou-les-vicissitudes-d-un-heros-epique-peul>
- Szombathy Zoltán 2021 *Az Iszlám Fekete-Afrikában*. Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, Piliscsaba.
- Tyam, Mohammadou Aliou 1935 *La Vie d'El Hadj Omar. Qacida en Poular*. Ed. par Henri Gaden. Institut d'Ethnologie, Paris.
- Watta, Oumarou 1993 *Rosary, Mat and Molo. A Study in the Spiritual Epic of Omar Seku Tal*. Peter Lang, New York.